

Kaposi Zoltán
Nagykanizsa város fejlődésének 160 éve¹
(Nagykanizsa, városi monográfia II.)

Ma már a történeti szaktudományban egyre elfogadottabb, hogy a várostörténet nem csupán szűk helytörténeti vagy biográfiai kérdés.² Várostörténettel szerte a világon nagyon régóta foglalkoznak már, de a várostörténet sokáig nem volt több a történetírás marginális területénél. Azonban az 1960-as években megindult nyugati szellemi pezsgés eredményeképpen a gazdaság, társadalom, kultúra és politikatörténet határmezsgyéjén mozgó várostörténet-írás szakmai eredményei révén tudományos szempontból egyre inkább emancipálódott és autonómmá vált. Ami ezt lehetővé tette az a strukturalista és antropológiai módszereket is felhasználó urbanizációtörténet volt, ami a 18-19. századi gazdasági modernizáció folyamatában a városok szerepét kezdte vizsgálni főleg gazdaság-és társadalomtörténeti szempontból.³ A tudományos felértékelődéssel együtt járt az intézményesedés is: a várostörténethez egyre inkább egyetemi tanszékek, kutatócsoportok, hosszú távú kutatási programok, saját folyóiratok és könyvek, s nem utolsósorban nemzetközi szinten is artikulálódva szakmai szervezetek kapcsolódtak.⁴ Mindez azt jelenti, hogy mára a várostörténet gyakorlatilag levetkőzte a régi pozitivisták sajátosságait, s a történelmi kutatások teljes jogú, s hosszú távon is talán egyik legtermékenyebb kutatási jelenségévé vált.

Mindenek Magyarországon is nagy hatása volt, ahol a lokálpatrióta érzések, a társadalomnak a múlt felé fordulása és ennek érzelmi töltete sokszor lényegesen mélyebb, mint a nyugat-európai, individuálisabb világban. Nálunk az első sikeres próbálkozásnak a monografikus igényű öt kötetes Budapest történetet tarthatjuk, amihez aztán az 1970-80-as években egyre inkább csatlakoztak a nagyobb vidéki városokban meginduló kutatások (Debrecen, Szeged története).⁵ De volt ennek a folyamatnak egy olyan vetülete is, amely a kisebb városok kapcsán is "valamiféle" várostörténet létrehozását célozta meg. Ezek a kezdeményezések azonban nem intézményesültek: egyes művek megszületése sokszor helyi politikai vezetők érdemeként jöhettek létre, de még az is többször előfordult, hogy csak azért írtak meg egy-egy várostörténetet, mert a rivális városnak már volt olyan.

Egy városmonográfia létrejöttének alapvető feltétele a megfelelő tömegben megmaradt források léte és a megfelelő szakembergárda. Az első szempontból sajnos Nagykanizsa nagyon rossz helyzetben van, hiszen közismert várostörténeti tény, hogy 1945 tavaszán az akkori városháza leégett, s az ott tárolt, a város működése megelőző időszakára vonatkozó igen jelentős nagyságrendű iratanyag nagy része elpusztult. Kanizsa mezővárosi létének azonban voltak előnyei is a történészi kutatások szempontjából, hiszen a város 1742-44 után a herceg Batthyány-adminisztráció rendszerében élhetett, amely körmendi központtal az ország egyik legszervezettebb és legmodernebb birtokirányítási szervezete volt. S mivel a Batthyány-levéltár nagy részét a szovjet megszállás napjaiban sikerült megmenteni, az ma egyik legnagyobb intakt levéltári forráscsoportot jelenti, így a Kanizsa múltját kutatók az Országos

¹ Írásunk a Nagykanizsa városi monográfia II. című alkotás (Nagykanizsa, 2006.) 2006. január 21-kei ünnepélyes bemutatójára készült szöveg alapján készült

² Gyáni Gábor: Bevezető. In: A modern város történeti dilemmái (Szerkesztette és válogatta Gyáni Gábor). Debrecen, 1995.

³ Kaposi Zoltán: Az európai gazdaság fejlődésének fő vonalai a 18-19. században. Győr, 2002. 5.p. Széchenyi István Egyetem, Távközlési és Szakképzési Központ (CD-jegyzet)

⁴ Ezeket hosszan lehetne sorolni, lásd például az Urban History, a Journal of Urban History stb. folyóiratokat, illetve a várostörténettel gyakorlatilag eggyé vált University of Leicester intézményét.

⁵ Lásd: Budapest története. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó; Debrecen története 1-3. Debrecen, 1981. stb.

Levéltárban hozzájuthattak ehhez az iratanyaghoz.⁶ A kutatáshoz, s az elkészült tanulmányokhoz nagy segítséget jelentett minden szerzőnek, hogy Rózsa Miklós szerkesztőnek sikerült a herceg Batthyány-levéltárban forráskereső és feltáró vizsgálatot végeztetnie, s ebből egy tájékoztató jellegű helytörténeti cédulaanyagot létrehoznia, aminek léte mindenképpen komoly segítség volt a szakkutatók számára. Természetesen ez az előkutatási tevékenység korántsem volt teljes, hiszen a hg. Batthyány-anyagban anyagban olyan helyeken is fontos kútfők fordulnak elő, amelyek a levéltári egységek megnevezéseiből egyáltalán nem következnek, de legalább ez lehetőséget ad a további vizsgálódásokra. Nyilvánvaló azonban, hogy minden történeti feltáró és kutató tevékenységben van egy cezúra, egy olyan pont, ahol az örökké folytatható forrásfeltárással meg kell állni, s az addig felhalmozott forrásokból létre kell hozni az alkotást, a művet. A városmonográfia is egy ilyen cezúrának mondható: sok éves kutató tevékenység eredménye, de szerencsére nem vége semminek, további kutatási lehetőségek vannak még a témában.

Ha megvizsgáljuk a városmonográfia második kötetét, akkor azt láthatjuk, hogy 11 szerzőtől 15 (köztük egy társszerzős) tanulmány szerepel benne. A tanulmányok szakmailag széles skálát fognak át. Hagyományos, merev történeti besorolással azt mondhatjuk, hogy a kötetben három tanulmány foglalkozik az önkormányzat (közigazgatás) működésével és a városszerkezet létrejöttével, annak változásaival; három tanulmány gazdaságtörténeti (kereskedelem, céhek és mezőgazdaság), három művelődéstörténeti (egyházak, kultúra és iskolák), egy demográfiai témájú; valamint a záró négy tanulmányban a későbbiekben Nagykanizsához csatolt községek történetére vonatkozó tanulmányok kaptak helyet. A szakmai tanulmányok terjedelme 1-6 ív között változik, nagyjából a téma fontosságának megfelelően sikerült ezt a szerkesztőknek és a szerzőknek kialakítani. Ha a későbbi várostörténetekre jellemző módon nézzük a monográfia ezen kötetét, akkor szakmai szemüveggel első pillantásra a sokoldalúnak mondható témastruktúrából két dolog hiányzik: a politikátörténet és a rendszeres társadalomtörténet. Ám ez egy kicsit csalóka primer beállítás. Azt világosan kell látni, hogy a mai városokra jellemző pártszerű politikai élet a hagyományos mezővárosokban nagyon sokáig gyakorlatilag nem létezett, ebben a nagy áttörést az 1848. év demokratizálódása, az 1848. évi országgyűlési választás hozta meg. A város közönsége bizonyos kérdésekben persze politikai véleményt nyilvánított, azonban ez nem a mai pártszerű intézmények formájában történt, így ebben a korban még ilyen jellegű politikátörténet-írást nem is lehet számon kérni a kötetben. A társadalomtörténet kapcsán már egy kicsit más a helyzet, hiszen a demográfiatörténethez nyilvánvalóan kellett volna egy rendszeres társadalomtörténet is. Ennek fejezetszerű elmaradása sem okoz azonban teljes egészében hiányt, mégpedig azért, mert a gazdasági, a topográfiai és részben az önkormányzati fejezetekből az egyes foglalkozási-gazdasági ágazatokhoz kapcsolódó társadalmi sajátosságokról sok mindent megtudhatunk.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, melyek azok a főbb szakmai területek, amelyekben a városmonográfia második kötete újat ad mind a lokális ismeretek, mind a hazai történettudomány szempontjából. Kérdésünket úgyis megfogalmazhatjuk, hogy miben különbözött Nagykanizsa fejlődése a többi magyarországi mezőváros működésétől. (Természetesen nincs lehetőségünk minden eredmény felsorolására, most csak néhány fontosabb területre kívánunk utalni.)

1. Az első ilyen sajátosságnak az önkormányzatiság kialakulását, erősödését, a városigazgatás professzionalizálódását tarthatjuk. Nagykanizsa – mint ahogyan azt már korábban említettük – mezőváros volt, ami annyit jelentett, hogy a város földje a vizsgált korszakban a mindenkori földesúr tulajdonát képezte, s ezen még az 1848. évi törvények sem változtattak. Ne felejtjük el, hogy az országnak a dél-dunántúli, délnyugat-dunántúli térsége alapvetően városhiányos térség

⁶ Zimányi Vera: A Batthyány család hercegi ágának levéltára. In: Körmeny története (Szerk: Szabó László). Körmeny, 1994. 415-433.p.

volt, ezen a vidéken Pécsnek az 1780. évi szabad királyi rang megszerzéséig szabad királyi város (civitas) nem volt. Ennek a térségnek sokáig Kanizsa volt a legnagyobb városa, 1784-ben még több lakosa volt a városnak, mint Pécsnek. *Rábavölgyi Attila* tanulmányából tudhatjuk, hogy a népesség fejlődése a 19. század első felében is gyors volt, s a polgári forradalom időszakára a város lakossága már bizonyíthatóan meghaladta a 10 000 főt.⁷ Egy ekkora városi közösség irányítása mindenképpen intézményesedett, bürokratizálódott modellt kívánt. Jegyezzük meg ugyanakkor azt is, hogy Kanizsa mint mezőváros jóval nagyobb volt, mint sok szabad királyi város (Kőszeg például alig volt 5000 fős város). A méretből is következett, hogy a városnak a földesúrral szemben érdekérvényesítési lehetőségei voltak. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a földesúrnak erőből nem igazából lehetett politizálni Kanizsán. *Halász Imre* tanulmánya világosan igazolja, hogy amikor az uraság erre tett kísérletet, az a legtöbb esetben nem járt sikerrel.⁸ Ami abszolút speciálissá teszi Kanizsa létét, az az volt, hogy a mezőváros a földesúrnál olyan jogokat tudott kiharcolni, amelyek már egyértelműen a szabad királyi városokhoz hasonlító jogokat biztosítottak számára. Ezek közül az egyik legfontosabb az volt, hogy a város ún. "szabadalmas mezővárosként" élhetett. Működését, lakosainak földhasználatát, adóit, bevételeit, a népesség jövedelmeit a mindenkori úrbéri szerződés határozta meg. Ezekben a kontraktusokban (1731, 1753, 1773, 1811) hosszú távon rögzítették a város jogait, úgy is tekinthetjük ezen szerződéseket, hogy azok a földesúr és a város közötti jövedelem-eloszlás meghatározásának alapidokumentumai voltak. A sok száz magyarországi mezővárosban a legtöbb esetben úrbéri státusban élő emberek éltek; ezzel szemben Kanizsán kvázi polgári jogokkal rendelkező tömeg lakhatott.

A város fejlődését nagyban elősegítette, hogy a földesúri irányítás nem is akart nagyon befolyni a város mindennapi tevékenységébe, helyette inkább eltúrte, engedélyezte, hogy ott néhány fajsúlyos ügytől eltekintve - mint például a bíróválasztás, a főben járó ítéletek meghozatala stb. - a városlakók apró-cseprő dolgait a város végezze. Az önkormányzatiság, a városautonómia kialakulásának kezdeti lépéseit figyelhetjük meg a vizsgált korszakban, amikor is a város működésében megjelennek a választott testületek, s egyes intézményeknek egyre fontosabb elemévé vált a szakszerűség.⁹ Az idő előrehaladtával egyre több helyen megfigyelhetjük a szakszerűség előtérbe kerülését. Ilyen volt például a városi számadások kérdése. Ennek az volt a lényege, hogy a városnak helytartótanácsi szabályoknak megfelelően kellett nyilvántartani a kiadásokat és bevételeket, amit mind a Helytartótanács, mint a földesúri vezetés is ellenőrzött, ehhez pedig képzett szakemberek kellettek. De említhetjük a városi magisztrátusba (tanácsba) megválasztott és ott dolgozó embereket is, akik egyre inkább modern polgári elvek szerint döntöttek számos kérdésben, amiből főleg a vagyonnal foglalkozó problémák váltak hangsúlyossá. A tanácsülések természetesen nagyon sok mindennel foglalkoztak, vagyis egy olyan modell alakult ki, ahol a legtöbb ügyben a város dönthetett, s ezt a földesúr általában jóváhagyta. A kor városirányítási technikája persze nem olyan volt, mint a mai időkben, de azt mondhatjuk, hogy szakszerűséggel és a kanizsai érdekeket előtérbe helyezve foglalkoztak a város területén lévő városi iskolákkal, a tűzvédelemmel, az ispita-ház (szegényház) kérdésével, az adózás lebonyolításával, a jogi kérdésekkel stb. Kanizsa története tehát eltér az országos mintáktól, ahol kemény földesúri felügyelet alatt éltek a városlakók; esetünkben az önállóság, az autonómia felé való elmozdulást érzékelhetjük.

⁷ Rábavölgyi Attila: Kis-és Nagykanizsa demográfiai változásai. In: Nagykanizsa városi monográfia II. Nagykanizsa, 2006. 113-149.p.

⁸ Halász Imre: Nagykanizsa önkormányzata a 19. század első felében. In: Nagykanizsa városi monográfia II. Nagykanizsa, 2006. 397-453.p.

⁹ Kaposi Zoltán: Kanizsa önkormányzatának működése a 18. században. In: Nagykanizsa városi monográfia II. Nagykanizsa, 2006. 13-57.p.

2. A monográfia tanulmányainak egy másik fontos eredménye – ami szorosan kapcsolódik az előbb tárgyalt városautonómia kérdéshez - az uradalom és a város kapcsolatrendszerében jelenik meg. A különböző birtokosváltások és földosztódások eredményeképpen a 18. század közepére stabilizálódott az a helyzet, hogy Kanizsa egy 30 000 magyar holdas uradalomnak központjaként működött. (Ez egyrészt a régi kanizsai domínium egy részéből, másrészt az időközben idekapcsolt homokkomáromi uradalomból állt össze.) Különleges volt ugyanakkor, hogy ez az uradalom egy tagban feküdt, s a földek csaknem felét maga a város foglalta el. Vagyis ellentétben a Dunántúlon megszokottnak mondható magas allodiális földarányal a földesúrnak itt nem voltak olyan méretű szántói, amelyeken kiterjedt majorsági üzemet alakíthatott volna ki. Volt természetesen egy kisebb méretű urasági majorság (földműveléssel, állattartással, halászással, erdőgazdálkodással foglalkoztak főleg), de a földesúri jövedelmekben nem a saját kezben lévő földekből származó haszon, hanem a városi lakosok által bérelt földekből jövő bevétel volt elsődleges fontosságú. Különösen érdekesen vetődött fel ez a reformkorban, amikor Batthyány Fülöp herceg várospolitikája a város fejlesztése mellett saját bevételeit növelendő a bérleti modellt erőltette. A bérleti bevételek felé való elmozdulás nem egyedi az ország városai között, az igazgatósági központban, Körmenden is hasonló példát láthatunk.¹⁰ A földesúr amit lehetett, kiárendált: épített gazdasági épületeket, vendéglőket és szállodát, kereskedőházat alakított ki stb., amit jó pénzért bérebe adott a vállalkozó-bérlő rétegnek. Ez a folyamat is a városi polgárok stabilitását, autonómiáját erősítette, hiszen hosszú távú, tartós bérletek alakulhattak ki. (Gyakran volt olyan érzésünk kutatásaink során, hogy a földesúr egy-két esetben fejőstehénnek tekintette a polgárok közösségét.) Amúgy a Batthyányak számára a nyakas kanizsai közönség nem volt a legkellemesebb jelenség, ezért nem nagyon kívánták szabad idejüket a városban tölteni: talán ha két-három bizonyítható földesúri látogatás történt Kanizsa városban, a grófok, hercegek nem fárasztották magukat birtokaik és a város megtekintésével. Hozzá kell még tennünk – s ez a becsatlakozott területek tanulmányaiból jól látszik – hogy a kanizsai uradalom többi faluja esetében szó nem volt a városihoz hasonló szabadságjogokról: a falvak népessége (Szepetnek falu pár tucat szabadalmas lakosát leszámítva) hagyományos jobbágyi kötöttségben élte életét, ugyanúgy teljesítette kötelezettségeit (robotolt, adózott stb.), mint bármilyen más magyarországi úrbéres település.

3. A Nagykanizsa városmonográfia második kötete alapján lényegesen többet tudhatunk meg a kanizsai zsidóságnak a mezőváros történetében játszott szerepéről is. Közismert történeti tény, hogy a 18-19. században viszonylag gyorsan szaporodó zsidóságnak egészen 1840-ig nem volt lehetősége szabad királyi városokban letelepedni, így létezésük elsődlegesen a mezővárosokhoz kötődött. Különösen fontos volt ez a Batthyány-család esetében, ahol az ún. Fünfgemeinde települései (Rohonc, Körmend stb.) relatíve nagy létszámú izraelitának adtak megélhetési keretet.¹¹ Kanizsai specifikumnak számít, hogy az 1770-es évektől felgyorsult ennek a társadalmi rétegnek a városba költözése és a betelepültek szaporodása is átlag fölötti volt, így Kanizsa 1848-ra a Dunántúl második (Pápa után, de csaknem akkora tömeget jelentve) legnagyobb zsidó empóriumává fejlődött. A városba költöző zsidók óriási hatással voltak a fejlődésre. Kereskedelmi és pénzügyi tevékenységük révén Kanizsa egészének átalakulását elősegítették. Tudvalevőleg Kanizsa gazdasága ebben a korszakban gazdasági modellváltáson ment keresztül, amelynek során egy hagyományos agrár-és ipari városból egyre inkább kereskedő várossá vált. Ebben nagy hatása volt a városban kiépült nagykereskedelmi vállalkozásoknak, a határokon is túlnyúló forgalmazási tevékenységnek, a környék nagy-és középbirtokosai finanszírozásának stb. Az izraeliták gazdasági elitje magasabb jövedelmei révén megtelepedett a

¹⁰ Magyar Országos Levéltár. P 1322. 70.csomó, 478-480.p. 1843. A körmendi uradalom bérleti bevételei

¹¹ Prickler, Harald: A nyugat-magyarországi (burgenlandi) zsidó települések. In: ...és hol a vidék zsidósága? Történeti és néprajzi tanulmányok a falusi és mezővárosi zsidók és nem-zsidók együttéléséhez. (Szerk: Deáky Zita – Csoma Zsigmond – Vörös Éva). Budapest, 1994. 30.p. Centrál-Európa Alapítványi Könyvek 2.

városközpontban, s a város szebb házait felépítve, vagy régieket megvásárolva a városkép addigi formáját is átalakította. S ne feledkezzünk meg a kanizsai zsidóság kulturális lenyomatóról sem: a zsinagógáról, a kereskedelmi iskoláról, a Vasember-ház kereskedelmi célokra való igénybevételéről, a zsidó temetőről stb. Arra is fel kell hívnunk a figyelmet főleg az 1848-49. évi forradalom és szabadságharcot bemutató, valamint a kereskedelem-történetet felvázoló tanulmányok eredményei alapján, hogy Kanizsán a különböző társadalmi rétegek egymás mellett élése nem járt együtt nagy társadalmi összecsúszásokkal, a városban nem voltak pogromok az izraeliták ellen még akkor sem, amikor 1848. tavaszán Pozsonyban és más magyarországi településeken nyilvánosan kiebudalták a zsidókat a városok területéről.¹² Ennek a toleranciának hátterét vélhetően két dolog adta. Egyrészt a földesúri politika korábban is megvédte a zsidókat, saját földjére, s nem a városiak telkeire telepítette le őket, ezáltal érintetlenné váltak a városiak számára, s csak a városi szokásoktól eltérő tevékenységeket kérhették rajtuk számon a polgárok. Másrészt pedig a zsidóság ipari és kereskedelmi vállalkozásai, a gazdasággal együtt járó kapcsolati rendszerek, az összefonódások horizontálisan is szervezték a társadalmat, s az egymásra utaltság nyilvánvalóan tompította az eredendő vallási és kulturális különbségekből fakadó szembenállás erejét. Ezek együttesen azt hozták magukkal, hogy a zsidóság és a tradicionális városi polgári közösségek egymás mellett élése még a legrosszabb időkben is alig lépte túl az elviselhetőség határait, ami persze nem zárja ki a különböző szituációkban az ellenérdekeltséget, az adminisztratív jogszabályokba kapaszkodást, a kizárólagosság elvének alkalmazási igényét stb.

4. A szakmai specifikumok között kell megemlítenünk azon fejezeteket, amelyek a később becsatolt falvak történetét mutatják be.¹³ Ezek a települések mai formájukban is mintegy Nagykanizsa kifelé nyúló csápjai helyezkednek el. A különlegesség a falvak elhelyezkedése és a Kanizsához való gazdasági kapcsolódásban látszik leginkább. A falvak közül Bajcsa a kanizsai domínium tradicionális települése volt, amely mindig is része volt az uradalomnak; ezzel szemben keleten Sáncz, Fakos és Bagola már Somogy vármegyében helyezkedett el, akárcsak a délre lévő Somogyszentmiklós (mai nevén Miklósfa). Ez utóbbi települések a gróf Festeticsek előbb csurgói, később az abból önállósodó szentmiklósi uradalmának voltak tartozékai, vagyis semmi közük nem volt a Batthyányakhoz. Maga Kanizsa város gyakorlatilag Somogy-Zala vármegye határáig ért, a Bakónaki patak volt a megyehatár, ami attól keletre volt, az már Somogyországhoz tartozott. Viszont nagyon lényeges és érdekes a monográfia több tanulmányát illetően az is, hogy ugyanakkor ezek a települések gazdasági rendszerüket, társadalmi kapcsolataikat tekintve bár Somogyban voltak, mégis Zala vármegyéhez és Kanizsához kötődtek. Ez a kapcsolat legtisztábban a szőlőbirtoklásban látszódott. Kanizsán - egészen a polgárok 1850. évi önkényes szabadhegyi földfoglalásáig - nem volt szőlőhegy, viszont szinte mindegyik kanizsai polgárnak volt szőlőbirtoka. A szőlőföldek jelentős része a már emlegetett településekhez tartozott. Napjaink minden kanizsai polgára ismeri ezeket a szőlőhegyeket: tudvalevőleg a bagolai, a szentgyörgyvári és a Látó-hegyi szőlőkről van szó. Ez azt jelenti, hogy a kanizsai lakók, polgárok és gazdák a Festeticsek uradalmában extraneus szőlőbirtokosként termelték meg azt a bormennyiséget, amit a poshadt víz helyett relatíve nagy mennyiségben ihattak vagy a helyi piacon értékesíthettek. De ugyanez mondható északon az akkor az Inkey-család uradalmához tartozó Pallin faluról is, ahol a Förhénczi hegyen voltak tekintélyes szőlők a kanizsai polgárok számára, s még tovább is mehetünk, hiszen még nem beszéltünk a homokkomáromi, a miháldi, a sandi és lent délen egészen a Mura és a Dráva menti területekig

¹² A pozsonyi pogromra lásd: 1848-49 a magyar zsidóság életében (Szerk: Zsoldos Jenő). Budapest, 1998. Múlt és jövő Könyvek

¹³ Lásd a Nagykanizsa kötetben: Göcze Rezső: Palin és Korpavár története (529-565.p.); Czupi Gyula – Kardos Ferenc: Miklósfa története (565-587.p.); Kardos Ferenc: Bagola, Sánc és Fakos története 1690-1848 között (587-601.p.); Kardos Ferenc: Bajcsa története 1690-1848 között (601-611.p.)

eljutó szőlősgazdákról. Ezekben a szőlőkben persze nemcsak szőlő-és bortermeléssel foglalkoztak a kanizsaiak, hiszen a földek fele legelő és rét volt, illetve sokszor kisebb szántóparcellák is elhelyezkedtek az egyes gazdák földjei között. Mindebből látható, hogy ezek a falvak alapvetően Kanizsa piackörzetének meghatározó egységei voltak. Nem felejtethetjük el azt sem megjegyezni, hogy Nagykanizsa a reformkor nyitányán az ország nyolcadik legnagyobb tiszta vonzáskörzetével rendelkezett, többszázezer ember kapcsolódott a kanizsai piachoz, ez volt a Délnyugat-Dunántúl legnagyobb forgalmazási központja, így értelemszerűen a Nagykanizsa mellett lévő nagy uradalmak (Széchenyi, Zichy, Festetics stb.) piaca is.¹⁴ 1848-ban a Sándor és Farkas vásárlás útján a kanizsai uradalom része lett, így még intenzívebbé válhattak az említett kontaktusok a két térség között. Tegyük még hozzá – s nyilván majd a következő kötet fogja részletesen tisztázni –, hogy 1853-ban gróf Batthyány Lajos özvegyéhez, gróf Zichy Antóniához került a szentmiklósi uradalom, amivel erősödhetek a települések közötti társadalmi és gazdasági kapcsolatok.

5. Megszokott vonása a magyarországi várostörténeti köteteknek, hogy amiről a történész beszélni tud, az többnyire a tárgyiasult anyagi kultúra, s ennél jóval kevesebbet tudunk meg az emberek gondolkodásáról, életvilágukat meghatározó szokásaikról, irracionális létükről, egyéni inspirációikról stb. Ezért is örömteli tény, hogy a kötetben három tanulmány erejéig komoly hangsúlyt kapott a művelődéstörténet.¹⁵ Az iskolákról szóló tanulmány sorra veszi a város iskoláinak történetét, amiből kiderül, hogy az átalakulás korában a hagyományos egyházi értékrendszer mellett egyre nagyobb teret kapott a polgáris kultúra és iskoláztatás. A művelődéstörténeti és egyháztörténeti fejezetekből kiderül, hogy a társadalom igényei a népességbeáramlás révén folyamatosan szélesedtek. A barokk korszak tárgyi maradványai még a katolicizmus túlsúlyát mutatják; a klasszicizmus és a romantika időszaka már egy heterogén, színesebb összetételű városra utalnak. (Az mindig egy igen izgalmas kutatói kérdés, hogy milyen népességelemek is laknak egy korabeli városban.) A 19. század közepe felé Nagykanizsa népességének, vallásának sokszínűsége látszik már mind az iskolarendszerben, mind az egyházi szervezeti modellben. A városban hagyományosan többségben katolikusok éltek, de mellettük megjelentek a görögkeletiek, a zsidók, később a reformátusok stb., nem is beszélve az egyre nagyobb vallástalanokról. A főleg egyházi/vallási alapon végbemenő társadalmi önszerveződés a reformkor során különböző egyesületeket, szakmai társaságot hívott életre, vagyis ha kicsiben is, de azért látszik a polgárosodás a kultúra területén is.¹⁶ Ne felejtjük el azt sem, hogy Nagykanizsa igen nyitott település volt, elég arra utalni, hogy a reformkorban már voltak olyan országos vásárai, amelyeken 25-30 000, vagyis a város lakosságának két-háromszorosa is megjelent, szinte minden elképzelhető magyarországi társadalmi réteget reprezentálva.

6. S végül emeljük ki még a polgári forradalom és a szabadságharc kapcsán készült elemzést. Nagy-és Kiskanizsa 1848-49. évi történetéről eddig nem sokat tudunk, hiszen a Barbarits-féle kötetet s egy-két kisebb tanulmányon kívül nem állt rendelkezésünkre összefoglaló szakmunka. *Hermann Róbert* elemzése átfogó képet ad a város háborús helyzetben létező alkalmazkodóképességéről.¹⁷ Nagykanizsa ki volt téve a hadihelyzet forgandóságának, hiszen előbb a hor-

¹⁴ Bácskai Vera: Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Budapest, 1988. 36.p. Akadémiai Kiadó; ugyanő: Piackörzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a 19. század első felében. In: Gazdaságtörténeti Tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 34. (Szerk: Kapiller Imre). Zalaegerszeg, 1993. 213-251.p.

¹⁵ Lásd a kötet három művelődéstörténeti tanulmányát: Kéring Mária: Nagykanizsa egyházai (293-337.p.); Kostyál László: Nagykanizsa művelődéstörténete (343-367.p.); Kotnyek István: Nagykanizsai iskolák (371-395.p.)

¹⁶ Kaposi Zoltán: Kanizsa kereskedelmének története (1690-1849). In: Nagykanizsa városi monográfia II. Nagykanizsa, 2006. 241-291.p.

¹⁷ Hermann Róbert: Nagykanizsa története 1848-49-ben. In: Nagykanizsa városi monográfia II. Nagykanizsa,

vátok szállták meg s egyben jelentős anyagi pusztítást végeztek, később a nemzetőrök kezébe került, amit majd a császári csapatok általi megszállás követett. Ezt követően újra magyar kézbe került a város, mígnem a szabadságharc vége felé újra a császáriak rendezkedhettek a be a városban. A város jelentős épületállománya és gazdasági ereje vonzotta a megszállókat, hiszen nagyobb létszámú katonaságot lehetett betelepíteni, ugyanakkor a potenciális hadisarc lehetősége is erre fordította a hadsereg figyelmét. A fejezetből az is világos, hogy a város lakossága hol csendesen teljesítette a követeléseket, hol csendesen ellenállt a megszállóknak, de a helyiek néha-néha agyonverték egy-két elkóborolt, vagy erőszakoskodó ellenséget. De beletartozott a városvezetés kelléktárába a levelekben, feliratokban való hazudozás is, aminek eredményeképpen a város elkerülhette a módszeres büntetőhadjáratot, pedig néha már komolyan tervezték Nagykanizsa megbüntetését. Joggal emeli ki a szerző, hogy a város történetének egyik fontos motívuma a két városrész s egyben a lakosság egészének összetartása. Ehhez persze az kellett, hogy eddigre az itt élőkben a “város” érzése, vagyis a városi identitás erősödjön meg. Anyagi és emberveszteségek egy háborúban mindig vannak, Nagykanizsa is kénytelen-kelletlen felvállalt kényszerélelmezést, hadisarcfizetést, beszállásolást stb., ám a városvezetés ügyessége révén a nagyobb pusztításokat elkerülhették. Mai individualizálódó, értékvesztett világunkban különösen fontosnak érezzük azt, hogy bizonyos történelmi szituációkban a település lakossága felismerte hosszú távú érdekeit, összetartozását.

Végül térjünk vissza a korábban feltett kérdésre: mit is nyújt a kötet a szakmának és a szélesebb olvasóközönségnek. A Nagykanizsa városmonográfia második kötete alapvetően olyan szak tudományos munka, amely a napi tudományos kutatásokat végzők kíváncsiságán túl számottevő közérdeklődésre tarthat számot. A kötet tudományos tanulmányainak nyelvezete – hála a hatékony olvasószerkesztői beavatkozásnak - átlagos felkészültségű polgárok számára is olvasható, élvezhető, s megismerhető belőle egy város történetének mintegy 160 éve. A szigorú logikai rendbe szedett tanulmányokból egy gyorsan növekedő és fejlődő város hétköznapi valóságába is betekintést kaphatunk. Azt azonban világosan látnunk kell, hogy Nagykanizsa története kapcsán nem számíthatunk már nagy tömegű, az elemzett folyamatokat alapvetően más nézőpontba helyező források tömegének előkerülésével. Mindez azt jelenti, hogy az eljövendő generációk felnövekedését, a helyi alap-és középfokú iskolák tanulóinak szellemi erősödését, felnövekedését ez a kötet fogja hosszú távon erősíteni. Sokan megtalálhatják majd a nekik kedves fejezetet a kötetben, legyen az akár kultúratörténet, gazdaság vagy éppen hadtörténeti érdeklődés. Ajánlom tehát ezt a kötetet minden olyan érdeklődőnek, akit kicsit is érdekel a térség legnagyobb településének fejlődése, s ugyanakkor azoknak a szakembereknek is, akik hisznek abban, hogy a sok kicsi helytörténet nélkül nincs nagy országos történelem, avagy úgyis fogalmazhatok, hogy a sok kicsi helyi történelem a magyar történelem. Ismerjük meg és legyünk büszkéek rá.